

ZPRÁVA O STAVU NEZISKOVÉHO SEKTORU V ČESKÉ REPUBLICE V ROCE 2010

Celkové hodnocení expertní skupiny: 2,6

Zpracovaly Neziskovky.cz, o.p.s. pro USAID, duben 2011, www.neziskovky.cz/www.nonprofits.cz

Zpráva o stavu neziskového sektoru v ČR za rok 2010 se týká občanských sdružení, nadací, nadačních fondů, obecně prospěšných společností, evidovaných právnických osob (církvních právnických osob) a organizačních složek občanských sdružení. Podle statistických údajů působilo na konci roku 2010 v ČR celkem 111 241 neziskových organizací, největší podíl na tomto množství měla občanská sdružení, kterých bylo evidováno 72 111.

Rok 2010 byl v ČR rokem velkých politických změn. Oproti původním předpokladům trval mandát přechodné úřednické vlády až do konce května 2010, kdy proběhly volby do poslanecké sněmovny. Pohodlnou většinu získala koalice pravicových stran, která sestavila vládu a začala realizovat reformní program, který je zaměřen na významné snížení výdajů ze státního rozpočtu. Vláda prozatím zachovala svůj poradní orgán - Radu vlády pro nestátní neziskové organizace. Jednou z dalších priorit vlády je boj proti korupci a posilování transparentnosti.

I. Právní prostředí

Hodnocení expertní skupiny: 2,7

I/1 a I/2 Registrace a provoz

Legislativní rámec pro činnost NNO je v ČR v zásadě vymezen. Fungování (založení, provoz, likvidace) všech právních neziskových typů, které na území ČR působí, je ošetřeno speciálními zákony – zákon o nadacích a nadačních fondech, o obecně prospěšných společnostech, o sdružování občanů a zákon o církvích a náboženských společnostech. Zákon o dobrovolnické službě je využíván všemi těmito právními formami. Tyto zákony různě detailně a konkrétně nastavují práva a povinnosti jednotlivých právních typů. Česká legislativa stále nevyjasnila pojem „nezisková organizace“, což činí problémy při interpretaci obecných zákonů, které regulují i činnost nestátních neziskových organizací (NNO).

V roce 2010 byla schválena novela zákona o nadacích a nadačních fondech a novela zákona o obecně prospěšných společnostech. Dále vláda ČR schválila věcný záměr zákona o statusu veřejné prospěšnosti s tím, že do roku 2012 má být zpracované paragrafové znění. Na konci roku 2010 proběhlo veřejné připomínkování nového občanského zákoníku, který bude mít zásadní vliv na fungování neziskového sektoru.

Stále trvá, že legislativa vymezující činnost občanských sdružení je jen rámcová. To na jedné straně činnost občanských sdružení zjednodušuje, na druhé straně komplikuje jejich kontrolu veřejností. Registrace občanských sdružení je nenáročná a rychle proveditelná. Stále pokračuje stav z minulých let, kdy registrační místo (ministerstvo vnitra) na základě svého výkladu zákona o sdružování odmítá registrovat občanská sdružení, která podle stanov poskytují veřejně prospěšné služby za úplatu mimo okruh členské základny. Případně ministerstvo pozastavuje jejich činnost. Řada občanských sdružení v praxi končí svoji činnost, aniž by svůj zánik legislativně ošetřila a zajistila své vyřazení z evidence neziskových subjektů. Statistika počtu občanských sdružení v ČR pak není průkazná.

Stále neexistuje jeden funkční veřejný rejstřík neziskových organizací. Neziskové organizace jsou registrovány v evidencích a rejstřících jednotlivých registračních míst (soudy a ministerstva). Registrace nadací a obecně prospěšných společností se zrychlila.

I/3 Administrativní překážky

Neziskové organizace mohou v rámci zákona svobodně vykonávat svoji činnost. Stát a veřejná správa nevytvářejí legislativní překážky činnosti. V roce 2010 pokračoval trend nepodporovat občanská sdružení v některých programech zaměřených především na sociální ekonomiku. Důvodem je nízká úroveň transparentnosti u občanských sdružení, která vychází z aktuální legislativy. Stále platí, že ministerstvem registrované sociální služby nemohou být pro veřejnost zpoplatněny.

I/4 Domácí právní základna

V České republice stále existuje pouze úzká a početně omezená skupina specialistů na legislativu neziskových organizací. Právní poradenství je dostupné v Praze a v krajských městech. V regionech je poradenství hůře dosažitelné. V poslední době se neziskové klientele věnují některé komerční právní kanceláře.

Nadále platí, že právní aspekty činnosti a management neziskových organizací se vyučují na vysokých školách a univerzitách různého zaměření. Tato okolnost přispívá k vyššímu počtu kompetentních manažerů v neziskovkách. Výchova právníků specializovaných na tento sektor však zajištěna není. Stále platí, že v ČR nadále existuje nedostatek odborníků na připomínkování vznikajících zákonů. Neexistuje profesionální platforma pro připomínkování legislativy.

I/5 Daně

Dotace, granty a dary neziskovým organizacím jsou podle zákona o dani z příjmů osvobozené od daní. Fyzické osoby a firmy mohou uplatnit odpočet poskytovaných darů ze základu daně. Stanovený limit možného odpočtu je nedostačující a k rozvoji

dárcovství nemotivuje. Stále platí, že daňové prostředí v České republice komplikuje často nejednotná interpretace zákonů. Jiný výklad může mít právník, jiný ekonom, účetní expert nebo finanční úřad. Podle současného daňového zákona se nezdaňuje pouze vymezená část zisku, což NNO nedostatečně zvýhodňuje.

I/6 Vlastní příjmy

Nadále legislativa neziskovým organizacím nebrání získávat finance prodejem zboží a služeb. Problémem je zejména výklad ekonomické činnosti u neziskových organizací, jež není v zákonu přesně vydefinována. To pak přináší problémy při zdaňování neziskových organizací.

II. Organizační základna

Hodnocení expertní skupiny: 2,9

II/1 Získávání podpory

V roce 2010 nedošlo k zásadním změnám. Veřejnost včetně NNO stále ještě respektují paternalistickou roli státu a očekávají, že odpovědnost za naplnění jejich potřeb má právé stát a veřejná správa. Přesto si veřejnost uvědomuje, že NNO obecně její potřeby zastupují. NNO se snaží získat přehled o potřebách společnosti, většinou však nemají kapacity pro marketingový průzkum konkrétních potřeb veřejnosti, respektive svých cílových skupin. Tyto potřeby NNO stanovují na základě kvalifikovaného odhadu. Vzhledem k aktuálně se snižující podpoře z EU fondů a státních rozpočtů dále roste tlak na neziskové organizace rozvíjet individuální a firemní fundraising.

II/2 Strategické plánování

Profesionálně fungující neziskové organizace se chovají strategicky. Ve většině ostatních NNO obecně panuje povědomí o potřebnosti strategického plánování, NNO však nemají strategické plány v písemné podobě vytvořeny. Často definují pouze poslání, ale neplánují dlouhodobou vizi. Problémem je plánování navazujícího finančního zajištění (často chybí strategie vícezdrojového financování).

II/3 Vnitřní struktura řízení

Stále platí, že neziskové organizace jsou ze zákona povinny v zakládajících dokumentech definovat řídicí strukturu své organizace, kompetence a povinnosti řídicího orgánu. V praxi se však tyto zásady často nedodržují. Statutární složka je často formální. V občanských sdruženích někdy stejní lidé působí ve statutárním orgánu i ve výkonné složce.

Kompetence, ale i povinnosti přesouvají statutární orgány na výkonnou složku. Členové statutárních orgánů nemají společenskou prestiž. Ve většině neziskových organizací vedoucí pracovníci vykonávají výkonné funkce a chybí tak dostatek času na řídicí procesy. Velké organizace mají jiné výchozí podmínky než malé. Rozdíl je i mezi zcela dobrovolnický fungujícími organizacemi a těmi, které mají zaměstnance.

Stále platí, že NNO s výjimkou občanských sdružení jsou ze zákona povinny chovat se transparentně a zveřejňovat své výroční zprávy, včetně zprávy o hospodaření a vyjádření nezávislého auditora. Ne všechny organizace, na které se zákon vztahuje, tyto povinnosti plní. Na druhé straně řada občanských sdružení, i když to není ze zákona jejich povinnost, pravidelně zveřejňuje výsledky svých aktivit. Veřejnost (příznivci, dárci, podporovatelé) tak v zásadě mají možnost ověřit, jak efektivně NNO využívají jejich dary, příspěvky a dotace. Většina dárců také vyžaduje jasnou řídicí strukturu v rámci grantových řízení.

II/4 Zaměstnanci neziskových organizací

Významné NNO mají stálé zaměstnance. Ve většině z nich máji zaměstnanci popis práce, mnohdy množství skutečné práce překračuje stanovený popis.

Pracovníci jsou často zaměstnáváni pouze na dobu trvání projektu. V roce 2010 pokračuje pokles zaměstnanosti v důsledku ekonomické krize. Stále chybí dostatek schopných manažerů, i přesto, že se situace mírně zlepšuje.

Trvá trend přechodu zaměstnanců NNO do veřejného a podnikatelského sektoru a naopak.

Stále platí, že NNO spolupracují s dobrovolníky, ojediněle mají organizace systematicky zpracované databáze dobrovolníků. Na základě zákona o dobrovolnické službě se přípravě a vzdělávání dobrovolníků věnují akreditovaná dobrovolnická centra. Podle zákona však dobrovolníkem nesmí být člen sdružení, což často komplikuje práci NNO s dobrovolníky.

II/5 Technická vybavenost

Stále platí, že v České republice existují finanční zdroje na technické vybavení kanceláří (granty, věcné dary komerčních subjektů), i když nejde o vybavení špičkové. Naprostá většina NNO standardně používá technické vybavení a používá internet. Pokud NNO nemají nebo nepotřebují vlastní technické vybavení, mohou využít síť knihoven nebo místní úřady, které uživatelům umožňují přístup k internetu.

III. Finanční zajištění

Hodnocení expertní skupiny: 3,0

III/1 Domácí podpora

Neziskové organizace získávají většinu finančních prostředků z českých zdrojů včetně strukturálních fondů EU. Nejvíce finančních prostředků do neziskového sektoru plyne z veřejných rozpočtů, od individuálních dárců, dále pak z firem a nadací. Zlepšily se informace o přehledu financování neziskových organizací podle jednotlivých zdrojů (dva roky zpětně). Podpora jednotlivých dárců není jen finanční, především firemní dárci a veřejná správa poskytují neziskovým organizacím výrobky a služby se slevou nebo zdarma. V roce 2010 nadále rostla i podpora formou firemních dobrovolníků. Stále platí, že důležitým zdrojem pro část mimo pražských NNO jsou strukturální fondy.

V roce 2010 se přesunula oblast dopadu ekonomické krize. Stabilizovala se situace nadačního sektoru a velkých korporátních dárců. Ekonomická krize se začala více projevovat ve veřejném sektoru, ve středních a malých podnicích a u podnikatelů.

Velké a stabilní firmy stále pracují na vlastní společenské odpovědnosti. V roce 2010 roste počet malých a středních podniků, které mají zájem o společenskou odpovědnost.

Firmy místo finančních prostředků často nabízí dobrovolnickou práci svých zaměstnanců. Stejně reagují i jednotlivci – podnikatelé.

NNO v budoucnu příliš nepočítají s dary od neanonymních individuálních dárců – spoléhají především na státní rozpočet, veřejné rozpočty a firmy. Práce s individuálními dárci je pro NNO náročnou fundraisingovou formou. Výjimkou jsou příspěvky individuálních dárců formou veřejných sbírek. Stabilním nástrojem se staly dárcovské SMS (DMS), kdy dárci mohou prostřednictvím zaslání textové zprávy přispět NNO. Navzdory krizi se finanční podpora od individuálních dárců nesnížuje.

III/2 Diverzifikace

V roce 2010 platí zhoršená finanční situace většiny NNO. Zkracuje se doba finančního zajištění. Příčinou je závislost na některém z dominantních zdrojů, které se v důsledku ekonomické krize snižují nebo ruší.

V roce 2010 trvá trend zkracování doba finančního zajištění NNO pouze na několik měsíců. Převážná většina NNO nevytváří finanční rezervy, protože nemá z čeho.

III/3 Systémy finančního řízení

Nadále platí, že výroční zprávy, vedení účetnictví a audity jsou standardně vyžadovány samotnými dárci.

Finanční řízení v neziskových organizacích většinou není systémově vyřešeno. Souvisí to s nedostatkem ekonomů a finančních manažerů v neziskovém sektoru.

Špatná dostupnost informací a nepřesnosti ve finančních částech výročních zpráv negativně ovlivňují transparentnost a důvěryhodnost NNO.

III/4 Fundraising

V roce 2010 se začal projevovat trend oslovování individuálních dárců. NNO tak reagují na citelné snižování finančních prostředků ze státního rozpočtu. NNO si stále více uvědomují význam fundraisingu pro udržitelnost organizace.

Nejméně se věnují oslovování neanonymních dárců. Organizace spíše organizují veřejné sbírky na ulici nebo prostřednictvím DMS.

Ani v době krize většina správních rad nadále neplní svoji základní povinnost – odpovědnost za zajištění finančních prostředků pro organizaci a přesouvají ji na výkonnou složku.

III/5 Vlastní příjmy

V důsledku ekonomické krize se v roce 2010 nadále projevoval tlak na posilování vlastních příjmů NNO. Jde většinou o prodej služeb a výrobků, za které si však některé organizace (především ze sociální a zdravotní oblasti) účtují minimální částky. Negativně se projevují chybějící dovednosti v oblasti finančního a marketingového řízení. Trvá zájem NNO o sociální podnikání. Zde se ukazuje, že NNO neumí tržně přemýšlet. Nejsou ztotožněny s myšlenkou, že jde prioritně o vytváření zisku.

V roce 2010 se častěji objevovaly oproti minulým letům veřejné zakázky. Stále ale platí, že veřejná správa nejvíce služeb od NNO nakupuje formou dotací a grantů.

IV. Prosazování zájmů NNO

Hodnocení expertní skupiny: 2,2

IV/1 Spolupráce s vládou, centrálními a místními úřady a samosprávami

Na centrální úrovni se komunikace mezi veřejnou správou a neziskovými organizacemi se opět mírně zlepšila. Neziskové organizace jsou formálně zastoupeny v poradních orgánech centrálních úřadů (ministerstva). V roce 2010 nadále intenzivně pracovala Rada vlády pro NNO, která je složena ze zástupců NNO, veřejné správy a akademické půdy.

Nadále platí, že na nižších regionálních úrovních se s neziskovými organizacemi počítá, např. při komunitním plánování, při vytváření regionálních rozvojových strategií apod. Není tomu ale tak ve všech regionech. Kraje již zpravidla mají vypracované grantové strategie a pravidla podpory NNO, zatímco malá města a obce takto systémově nepracují a jejich podpora je spíše nahodilá. Za účelem prosazování širších zájmů se lidé z NNO politicky angažují na všech úrovních veřejné správy.

V roce 2010 vznikala nová formální i neformální partnerství mezi neziskovým sektorem a veřejnou správou.

IV/2 Aktivity za účelem společensko-politických změn

Neziskové organizace také v roce 2010 vedly kampaně za řešení dílčích společensko-politických problémů v různých oborech činnosti (např. zdravotně postižení - nevidomí, rozvojová pomoc, lidská práva, sociálně vyloučené skupiny, násilí na dětech, týrané ženy, bezdomovci).

V roce 2010 se zvýšila aktivita NNO v oblasti boje proti korupci.

IV/3 a IV/4 Politický lobbying a prosazování právních reforem

Nadále platí, že neziskové organizace obecně nevnímají lobbying jako svoji prioritu a nemají v této oblasti jasně vypracovanou strategii a pravidla. Nicméně si uvědomují, že v určitých situacích je lobbying nezbytný. V ČR existují zájmové skupiny, které dovedou lobbying efektivně využívat. Tradičně jsou to ekologicky zaměřené organizace a organizace působící v oblasti sociální a zdravotní. Veřejná správa vnímá NNO jako oficiálního partnera, často jen proklamativně.

Na počátku roku 2010 za přispění Rady vlády pro NNO schválila vláda nové zásady poskytování dotací, která jsou závazné pro všechna ministerstva.

V témže roce za přispění Rady vlády NNO a lobbyingu NNO byla přijata novela zákona o nadacích a nadačních fondech, podle které mohou nadace a nadační fondy financovat vlastní projekty. Dále byla přijata novela zákona o obecně prospěšných společnostech, která přinesla významné změny do struktury organizace. Nejvýznamnější změnou je, že statutárním zástupcem organizace již není správní rada, ale ředitel.

Rada vlády pro NNO ve spolupráci s NNO dále pokračovala přípravě novely zákona o dobrovolnické službě a novely zákona o veřejných sbírkách.

V. Poskytování služeb

Hodnocení expertní skupiny: 2,3

V/1 Rozsah zboží a služeb

V roce 2010 pokračuje vliv ekonomické krize. Dochází k rušení některých služeb nebo ke změně strategie v poskytování služeb. Většina služeb je na odpovídající profesionální úrovni. Dostupnost a kvalita služeb však není ve všech regionech ČR stejná.

V/2 Reakce na potřeby společnosti

Nadále z větší části reagují neziskové organizace na viditelné potřeby společnosti, komunit a trhu. Tyto potřeby jsou často spojovány s prioritami, které vyhláší veřejná správa a operační programy strukturálních fondů EU. Některé NNO reagují na vyhlášené výzvy a realizují tak činnosti, které zcela neodpovídají jejich poslání.

Nadále si profesionálně fungující neziskové organizace situaci na trhu zjišťují a vyhodnocují zpětnou vazbu.

I v roce 2010 se ukazuje, že programy realizované ze strukturálních fondů EU posilují schopnost organizací sledovat potřeby klientů, analyzovat je a pružně na ně reagovat. Často jsou ale NNO schopné uведенé aktivity realizovat pouze po dobu trvání projektu podpořeného z fondů EU. Po ukončení projektů nejsou schopny z finančních důvodů svoji činnost dále udržet a omezují poskytování služeb.

V/3 Příznivci a klienti

Stejně jako v minulých letech byly veřejně prospěšné služby (především sociální a zdravotní oblast, volnočasové aktivity) nabízeny široké veřejnosti. V roce 2010 opět rostla propagace služeb prostřednictvím internetu, nově i prostřednictvím sociálních sítí.

V/4 Návratnost nákladů

Nadále platí, že neziskové organizace mohou podle zákona kalkulovat ceny tak (s výjimkou registrovaných sociálních služeb), aby zajistily návratnost svých nákladů. Neziskové organizace většinou tuto možnost nevyužívají. Svoje produkty oceňují na základě hodnoty, kterou jsou ochotni platit klienti a uživatelé.

V roce 2010 se ještě více prohloubil rozdíl mezi NNO a příspěvkovými organizacemi, kde je zřizovatelem stát nebo úřad. Trh je tak uměle regulován ve prospěch příspěvkových organizací na úkor nevládních neziskových organizací, kterým se tak veřejná podpora snižuje.

V/5 Podpora a uznání vlády

V roce 2010 se centrální orgány začaly snažit systematizovat podporu rozvoje neziskového sektoru. Práce NNO byla hodnocena veskrze kladně. Nakupování služeb probíhá formou dotací a grantů, což klade zbytečně velké nároky na administrativu. Stále více jsou vypisována také veřejná řízení na veřejné zakázky, administrativa tím ale neklesá.

Ocenění neziskových organizací se mění v závislosti na regionu. Pozitivně jsou NNO vnímány především v rámci komunitního plánování a při jeho implementaci.

VI. Infrastruktura

Hodnocení expertní skupiny: 2,7

VI/1 Podpůrné a informační organizace

V roce 2010 nadále v ČR existují informační a podpůrné organizace, které informačně pokrývají celou republiku. Svou roli zde sehrávají také krajské úřady a komerční organizace, které také poskytují služby v oblasti vzdělávání a poskytování informací.

VI/2 Domácí grantové organizace

V roce 2010 nevznikaly nové grantující subjekty. Firmy využívají možnosti podpory prostřednictvím společenské odpovědnosti firem. Nadále v ČR existuje omezený počet mecenášských a firemních nadací.

VI/3 Koalice neziskových organizací

Nadále v ČR existují všeoborové koalice neziskových organizací, které mají omezený počet členů a nezastupují tak celý neziskový sektor. Vláda a veřejná správa nadále volá po jednotném hlasu za neziskové organizace.

Dobře fungují některé oborové (ekologie, humanitární oblast) a regionální koalice. Rozvíjejí se účelové koalice k řešení dílčích problémů např. koalice za snadné dárcovství, tématická síť pro rozvoj sociální ekonomiky.

VI/4 Školení

V roce 2010 trvá bohatá nabídka školení a poradenství pro neziskové organizace. Jejich kvalita je však nevyrovnaná, velké množství školicích programů vzniklo v rámci evropských fondů. Materiály jsou v českém jazyce. Vyšly nové publikace o problematice neziskového sektoru. Školení probíhají především v Praze a velkých městech. Nadále se rozvíjí vzdělávání přímo v prostorách zadavatelů.

VI/5 Mezioborová partnerství

Nadále se v roce 2010 rozvíjela mezioborová partnerství. Běžně jsou vytvářena mezioborová partnerství (NNO, podnikatelský, akademický a veřejný sektor, média) k dosažení společných cílů, řešení problémů nebo oslovení veřejnosti.

VII. Vnímání veřejnosti

Hodnocení expertní skupiny: 2,5

VII/1 Sdělovací prostředky

Také v roce 2010 sdělovací prostředky čteně informovaly o aktivitách neziskových organizací. Mediální sdělení byla většinou neutrální, pokud se objevilo hodnocení, tak vyznívalo spíše pozitivně. Negativní kauzy se v médiích objevily pouze výjimečně. Informace o NNO se převážně objevovaly v regionálních médiích.

Celkově v médiích byl poskytován prostor pracovníkům neziskových organizací jako expertům na konkrétní problematiku. Média také často dávala prostor pro informační kampaně NNO.

V roce 2010 nadále trvá, že některá média informují o podpoře firemních dárců, aniž by to bylo považováno za placenou reklamu.

VII/2 Vnímání neziskových organizací veřejností

Nadále platí, že veřejnost oceňuje význam NNO pro společnost. Dobročinnost je ve společnosti zakořeněná jako relativně stabilní jev a stále vykazuje nárůst. Veřejnost pozitivně vnímá zejména mediálně a regionálně známé organizace.

VII/3 Vnímání neziskových organizací vládou a podniky

Nadále jako v minulých letech jsou neziskové organizace vnímány spíše pozitivně. Státní a veřejnou správou jsou označovány za partnery a spolupracovníky, v praxi však často nejde o rovnocenný vztah. Některé firmy počítají s neziskovými organizacemi ve svých koncepcích sociální odpovědnosti a jejich prostřednictvím řeší podporu určitých témat nebo regionů. Spolupráce s NNO je dobrou firemní vizitkou a stává se postupně součástí firemní kultury. To se postupně týká také malých a středních firem.

VII/4 Vztahy s veřejností

Také v roce 2010 platí, že neziskové organizace stále silněji vnímají význam public relations jako nástroj dlouhodobé udržitelnosti. Oslovují veřejnost a propagují svoji činnost. Problémem je, že NNO se často nemohou public relations intenzivně a systematicky věnovat, protože jim chybí lidské a finanční zdroje. Ne vždy dovedou sdělit záměry svých organizací tak, aby jim veřejnost porozuměla a mohla jim poskytnout podporu. Motivací pro rozvoj PR jsou soutěže o nejlepší veřejně prospěšné kampaně NNO. NNO nově začaly využívat sociální sítě.

VII/5 Samoregulace

Stále platí, že většina významných profesionálně fungujících neziskových organizací má nastavena etická pravidla a kodexy. Často je ale dostatečně nezveřejňuje. Neziskové organizace poskytující sociální služby zákonnou povinností informovat veřejnost a vlastních standardech kvality sociálních služeb.

Běžně pro většinu významných NNO je zveřejňování výročních zpráv a vydávání propagačních materiálů.